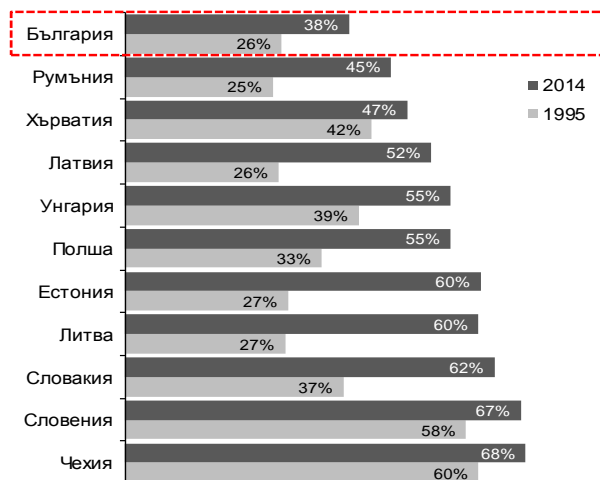

България: Пътят напред

Експозе на Кристофор Павлов*, Главен икономист на УниКредит Булбанк от срещата на Евроклуба при БТПП (07 януари 2016 г.)

Напредъкът на България в сближаването на доходите остава недостатъчен. Към 2014 година БВП на глава от населението в България е 38% от нивото в Германия (виж Графика №1), което е най-ниският резултат сред всички единадесет страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), които се присъединиха към ЕС след падането на комунизма в началото на 90-те години на миналия век. Може би по-важното обаче е, че напредъкът на България в подобряването на жизнения стандарт е по-малък от този, в повечето от новите страни-членки на ЕС от ЦИЕ (виж Графика №2). За последните близо две десетилетия БВП на глава от населението в България в сравнение с този в Германия се увеличава с 11.3 процентни пункта (п.п.), от 26% през 1995 г. на 38% през 2014 г. Това поставя България на осмо място, преди Словения, Чехия и Хърватия, които са постигнали съответно 9.2 п.п., 8.0 п.п. и 5.9 п.п. увеличение. Сравненията с последните три икономики трябва да се правят с едно на ум, обаче, тъй като с БВП на глава от населението от съответно 58%, 60% и 42% от това в Германия и трите са били в по-добра стартова позиция в сравнение с България, където БВП на глава от населението е 26% от това в Германия през 1995 г. Едно сравнение с Румъния и Балтийските страни, които са имали сходна на България изходна позиция през 1995 г. изглежда по-уместно. Но то осигурява дори по-малко комфорт, защото увеличаването на стандарта на живот в сравнение с този в Германия през периода 1995-2014 г. в Литва е бил 32.6 п.п., в Естония 32.4 п.п., в Латвия 25.7 п.п., в Румъния 20.0 п.п., докато този в България е съответно 11.3 п.п.

Графика 1: Сближаване на доходите, осреднен БВП на глава от населението в страните от ЦИЕ (11), в СПС, Германия=100

Графика 2: Сближаване на доходите, промяна 2014 спрямо 1995, осреднен БВП на глава от населението в ЦИЕ (11), в СПС, Германия=100

Източник: Евростат, УниКредит Булбанк Икономически проучвания

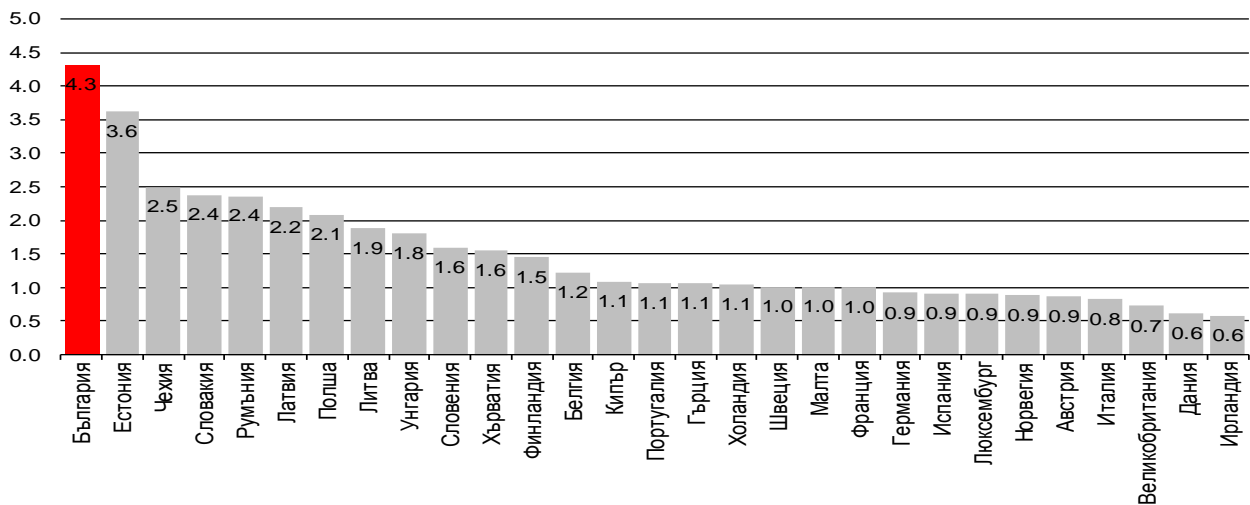
* Съдържанието на този материал не отразява задължително официалната позиция на УниКредит Булбанк. Отговорността за информацията и изразените мнения е единствено на автора.

По отношение на сближаването на доходите, резултатите до момента са потиснати от трудното наследство от ретроградния режим на последния комунистически диктатор Тодор Живков, както и от лошото управление в първите години на преход от централно планирана към пазарна икономика, което доведе до опустошителни финансова и икономическа криза през 1996-97 г. В същото време, България изглежда споделя едни и същи социални и организационни способности - които много икономисти смятат, че в крайна сметка определят потенциала за догонване в икономическия растеж на една страна - както и останалите икономики от ЦИЕ, което подсказва, че страната може да се справи много по-добре, когато става въпрос за подобряване на жилищния стандарт. Това ме насърчава да вярвам, че България бавно, но сигурно ще достигне стандарта на растеж, който може да се очаква за страна от ЦИЕ. Да се споменават конкретни числа е много рисковано. Независимо от това, няма да бъда изненадан, ако БВП на глава от населението в България нарасне до около 60% от това в Германия през следващите две десетилетия.

В оставащата част от този кратък аналитичен материал ще се спра на някои политики, които, ако бъдат приложени може да помогнат за отключване на потенциала за развитие на България и за ускоряване на процеса на сближаване на доходите.

Когато става въпрос за сближаването на доходите, някои политики са по-лесни за осъществяване на практика от други. На първо място е нужно България да направи енергията по-лесно достъпна, чрез диверсификация както на маршрутите за доставка, така и на източниците на първични енергийни ресурси. Това също така ще изисква повече инвестиции за повишаване на енергийната ефективност, която остава най-ниската в ЕС28 (виж Графика №3). Изоляцията на Русия на световната сцена, след анексирането на Крим и инвазията в Украйна, създава възможност, от която България може да се възползва. Ако тази възможност се използва умно, руската позиция на почти пълен монопол в доставките на първични енергийни ресурси за местният енергиен сектор може да бъде демонтирана по организиран начин в рамките на по-малко от едно десетилетие.

Графика 3: Енергийна интензивност в страните от ЕС, кг петролен еквивалент на 1000 евро БВП, ЕС=1 (2013)

Източник: Евростат, УниКредит Булбанк Икономически проучвания

Друга политика, която може да помогне за ускоряване на процеса на сближаването на доходите е увеличаването на инвестициите в инфраструктура. Държавните инвестиции в инфраструктура формират основата за растежа на икономиката. Тези инвестиции не само спомагат за растежа на самата икономика, но и правят частните инвестиции по-привлекателни. Както Европейската комисия отбеляза в изявление през юли, при създаването на своя фонд за инфраструктура: "Ниските инвестиции в еврозоната имат значително въздействие върху натрупването на капитал, което от своя страна пречи на потенциала на Европа за растеж, производителност, заетост и създаване на работни места". За съжаление, подобно на еврозоната, българската икономика пострада от недостига на инвестиции в инфраструктура през по-голямата част от последните 20 години. Първоначално това се дължеше на големите разходи за обслужване на дълга след кризата от 1996-97 г., което доведе до драстични съкращения на разходите в практически всички сфери на публичния сектор. По-късно, когато държавният дълг се сви до значително по-лесно управляемо ниво от малко над 20% от БВП през 2007 г., освободеното фискално пространство беше използвано за намаление на данъците, вместо за увеличаване на разходите. Едва през 2015 година, разходите за публична инфраструктура се стабилизираха на по-високи нива, подкрепени от значително подобреното усвояване на еврофондовете, което ако продължи достатъчно дълго, обещава да сложи край на периода на недостатъчни публични инвестиции в инфраструктура продължил почти две десетилетия.

Но вредата вече е налице и недостатъчните инвестиции в инфраструктура, включително пътища, пристанища, въздушнотранспортна инфраструктура, както и най-разочароващо – тази свързана с енергийния сектор, все повече се превръща във фактор, ограничаващ икономическото развитие. Трябва да се мисли мащабно, за да се преобърне тази негативна

тенденция. Това няма да е лесна задача. Трябва да се признае, че нуждите от инвестиции в инфраструктурата значително надвишават средствата от ЕС, които страната ще има право да получи в следващите години. Това налага да се разработи амбициозна програма за инвестиции в инфраструктурата, която има достатъчно голям обхват, за да изтрие повечето от оставащите дефицити в тази жизнено важна област. Програмата трябва да има ясни източници на финансиране, които точно съответстват на таргетирувания обем инвестиции. Такава програма, по мое мнение, трябва да гарантира, че публичните инвестиции в инфраструктура ще останат близо до границата от 7% от БВП, която вече беше достигната през 2015 г. (виж Графика №4), за продължителен период от време от може би поне две десетилетия.

Графика 4: Капиталови разходи на правителството

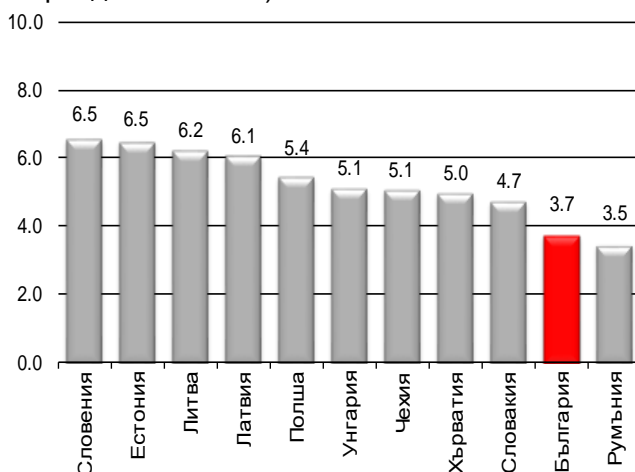

Източник: НСИ, МФ, УниКредит Булбанк Икономически проучвания

Но икономическото развитие се нуждае от инвестиции не само във физически капитал, но и в човешки капитал. Трябва да увеличат инвестициите в хората на България, за да им се позволи да придобият знанията и уменията, които ще ги направят по-конкурентоспособни на глобалния пазар. В един свят, който става все по-дигитализиран България трябва да разполага с по-усъвършенствана работна сила. Образованието не е само това, което променя съзнанието и мисленето, но и това, което дава възможност за хипер специализация на компаниите, което е от все по-голяма важност за успеха в много сектори на икономиката. За съжаление, натискът за ограничаване на държавните разходи обхваща също и сектора на образованието. Както Графика №5 на следващата страница показва, разходите за образование на сектор държавно управление в България през последните пет години изостават значително спрямо средните нива наблюдавани в ЦИЕ. Средно през периода 2008-2013 година разходите на българското правителство в сектор образование се равняват на 3.7% от БВП, което е далеч под това на страните от ЦИЕ, които са постигнали най-добри резултати по отношение на сближаването на доходите.

На този фон може би не е изненадващо, че както Графика №6 по-долу показва, българските ученици се представят по-лошо на тестовете PISA, в сравнение с връстниците си в ЦИЕ, и особено в сравнение с учениците в развитите икономики. Макар да е ясно, че недостатъчните инвестиции в образованието не са единствената причина за влошаването на образователните постижения на българските ученици, отговора необходим тук от гледна точка на провежданата политика, наред с други стъпки, трябва да включва и значително увеличение на инвестициите в образование. Без него отключването на пълния потенциал за развитие на страната ще бъде труден за постигане, най-малкото защото в глобалната икономика има само два начина за подобряване на конкурентоспособността на работната сила: трябва или да се намалят разходите за труд или да се инвестира в хората, позволявайки им да придобият уменията и знанията, които могат да ги направят по-ефективни и производителни.

Графика 5: Разходи на публичния сектор за образование, в % от БВП, (осреднена за периода 2009-2013)

Графика 6: PISA индекс за грамотност*, (2012)

Страна	Четивна грамотност		Математика		Природни науки	
	Резултат	място	Резултат	място	Резултат	място
България	436	11	439	11	446	10
Хърватия	485	6	471	9	491	8
Чехия	493	3	499	4	508	4
Естония	516	2	521	1	541	1
Унгария	488	5	477	8	494	7
Латвия	489	4	491	5	502	5
Литва	477	8	479	7	496	6
Полша	518	1	518	2	526	2
Румъния	438	10	445	10	439	11
Словакия	463	9	482	6	471	9
Словения	481	7	501	3	514	3
ЦИЕ, осреднена	480		484		493	
България спрямо ЦИЕ	44		45		47	
ОИСР тренд	496		494		501	

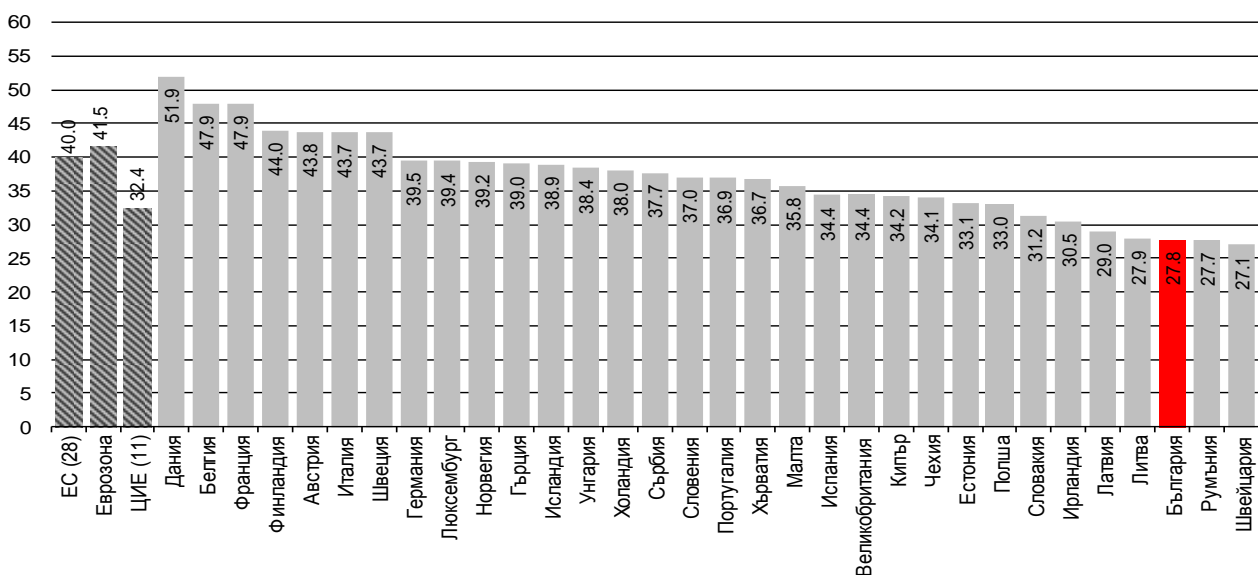
Източник: Евростат, Центъра за контрол и оценка на качеството на училищното образование, УниКредит Булбанк

*Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) е разработена от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) като периодично международно стандартизирано оценяване на 15-годишните ученици. Оценяването обхваща три познавателни области: четене, математика и природни науки.

Трудно е да се посочи конкретно число. Все пак изглежда, че ако България наистина иска да възвърне конкурентоспособността си в тази ключова сфера тя трябва да увеличи бюджетните разходи за образование до около 6% от БВП през следващите 2-3 години, докато в същото време се гарантира, че университетите предоставят знанието, което е най-търсено на пазара на труда. Това изглежда като предизвикателна задача, защото като се вземат заедно нуждите от увеличаване на инвестициите в сектори инфраструктура и образование, българското правителство ще трябва да увеличи данъчните си приходи с около 4% от БВП, което, ако се случи ще направи възможно съотношението на общите данъчни приходи към БВП да се приближи до нивата, наблюдавани в най-добре представящите се икономики що се отнася до процеса на сближаване на доходите - Чехия, Словения и Словакия (виж Графика №7).

За тази цел трябва да се подобри събираемостта на данъците. Но да се обвързва увеличението на инвестициите в образованието и инфраструктурата единствено с подобряването на данъчната събираемост, просто няма да свърши работа. В допълнение към мерките имащи за цел подобряване на събираемостта на данъците, ще бъде необходимо и известно реструктуриране на данъчната система, за да се отвори достатъчно голямо фискално поле, което позволява таргетираното увеличение на разходите за образование и инфраструктура да се финансира. Тази сума, по мое мнение, трябва да достигне до около 2.5-3% от БВП на страната, при допускане, че подобряването на събираемостта на данъците може да добави останалите 1-1.5% от БВП.

Графика 7: Фискални приходи от данъци и осигурителни вноски, в % от БВП (2014)

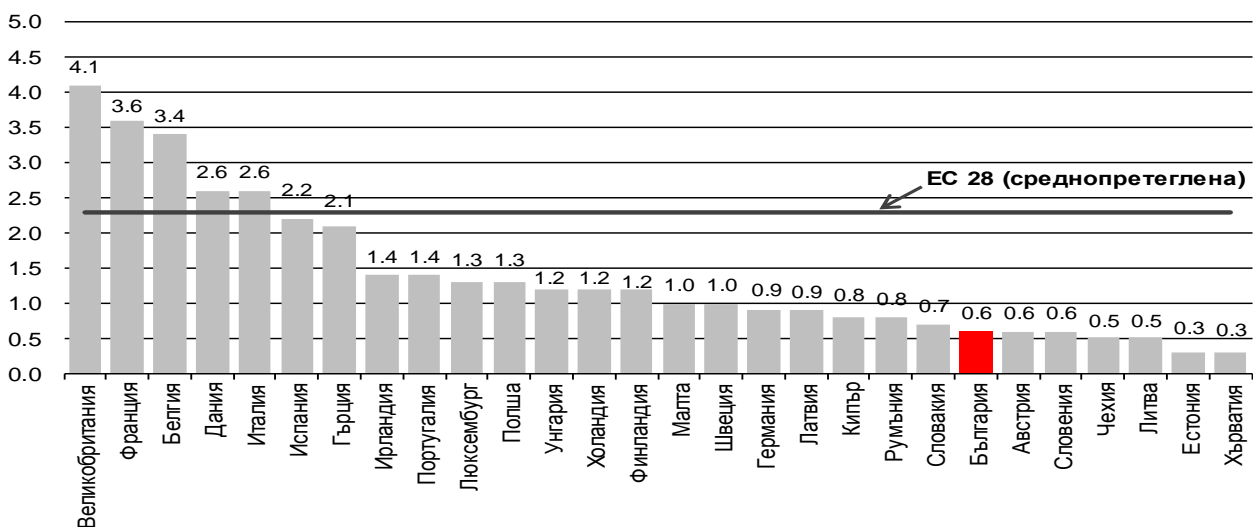
Източник: Евростат, УниКредит Булбанк Икономически проучвания

Реструктурирането на данъчната система обещава да бъде трудно, но се надявам да не е невъзможно. Предпочитаният вариант, според мен, е да се повишат данъците за компаниите и домакинствата, които замърсяват околната среда, тъй като това ще увеличи фискалните приходи, без да увеличи изкривяването на пазара, което обикновено се свързва с данъците. Икономическата теория казва, че тези, които замърсяват не заплащат всички разходи, които налагат на останалата част от обществото. Липсата на облагане на компаниите и домакинствата замърсяващи околната среда е на практика, скрита субсидия, продължава теорията. Това е основен източник на изкривяване в икономиката, който облагането на замърсителите може да коригира, като по този начин също спомогне да се прехвърлят производствени ресурси към сектори, където положителния принос за икономиката и обществото като цяло е по-висок.

Когато вносителите на автомобили настояват за ниски данъци върху продажбите на употребявани автомобили или компаниите за преработка на нефт настояват за закони, които да ги освободят от пълния обем последствия от разлив на петрол, те, на практика, настояват за публична субсидия. Списъкът на замърсители на водата, почвата и на въздуха може да се разшири като бъдат включени производството на електроенергия от въглища, промишлени компании, които изхвърлят токсични отпадъци и домакинствата, използващи дърва или въглища за отопление, които, взети заедно, могат да формират значителна база за облагане, водеща до потенциално значителни данъчни приходи. Но замърсяването на околната среда не е единствената вредна дейност, която има смисъл да се облага с данък. Същите аргументи могат да бъдат използвани, за да се оправдае увеличение на вече съществуващите акцизи върху тютюневите изделия и алкохолните напитки (които в момента са на ниските възможни нива изисквани от общите правила на ЕС), като и за въвеждането на нови данъци върху храни, които причиняват затлъстяване, както и други значими заболявания от социална и икономическа гледна точка.

Освен облагането с данъци на вредните дейности, съществуват и други възможности за повишаване на фискалните приходи по начин, който няма да доведе до влошаване на икономическата ефективност. Може да се обмисли увеличение на данъците върху имотите, които в България, както Графика №8 показва, са ниски спрямо съществуващите в по-голямата част от Европа. Обхватът на имуществените данъци може да бъде разширен, за да включи собствеността на земеделските земи, които не се облагат в момента, докато данъчната ставка за притежателите на повече от едно жилище може да се повиши.

Графика 8: Фискални приходи от имуществени данъци в страните от ЕС, в % от БВП (2012)

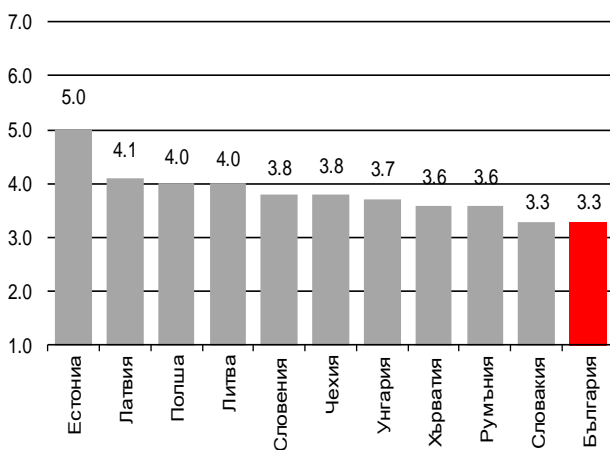
Източник: Евростат, УниКредит Булбанк Икономически проучвания

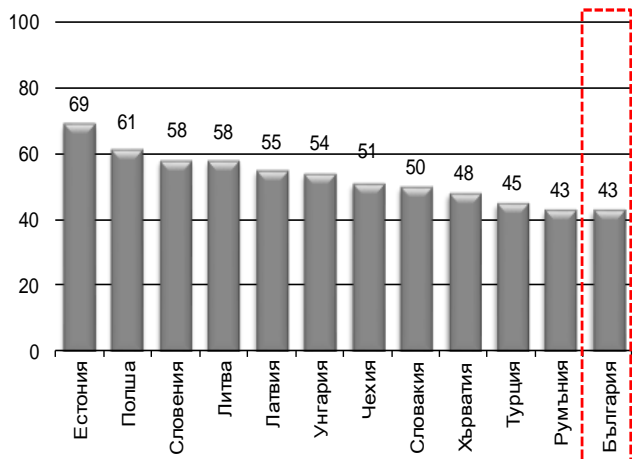
Други политики за ускоряване на конвергенцията на доходите са по-трудни за осъществяване на практика. Най-обещаващи изглеждат усилията за подобряване качеството на институциите (виж Графика №9 и Графика №10). Икономическата теория сочи, че разликите в жизнения стандарт в една голяма степен отразяват разликите в качеството на публичните институции, или най-общо на правилата, които управляват икономиката. Това означава, че усилията за намаляването на корупцията, гарантирането на върховенството на закона, ограничаването на извличането на ренти, по-строгото прилагането на антимонополното законодателство, и създаването на усещане за по-справедливо и честно общество са свързани с огромен потенциал за ускоряване на икономическото развитие.

Осигуряване на по-силна социална защита на обикновените хора в случай на безработица и болест ще доведе до по-висока мотивация на работната сила и следователно до по-ефективна и динамична икономика. Политики, насочени към преразпределение на доходите от големите градове към изостаналите селски райони и по-специално от тези, на върха на веригата на разпределение на доходите към онази част от обществото, която се е оказала в по-неблагоприятна позиция също ще помогнат за ускоряване конвергенцията на доходите, ако бъдат приложени.

Графика 9: Индекс за Ефективност на институциите, най-добро постижение за индекса 7; най-лошо 1 (2015)

Графика 10: Индекс за възприемане на корупцията*, скала: 100–ниско ниво на корупция, 0–високо ниво на корупция (2014)

Източник: Евростат, Световен Икономически Форум, Прозрачност без граници, УниКредит Булбанк Икономически проучвания
 *Индексът за възприятие на корупцията представлява рейтингът на държавите по света, отразяващ степента на възприемане на корупцията от аналитиците и предприемачите. Актуалната скала, по която се изчислява, обхваща стойности от 100 (показател за ниско ниво на корупция) до 0 (показател за високо ниво на корупция).

В заключение искам да подчертая, че ще са необходими значителни усилия от страна на цялото общество, за да се изпълни всяка една от тези политики. Да се постигне консенсус за повечето от тези мерки ще бъде невъзможно, защото въпреки че по-голямата част от обществото ще

спечели ще има и такива, които ще загубят. Ще трябва да бъдат направени трудни компромиси, но ако бъдат приложени в по-голямата си част тези политики ще превключат конвергенцията на доходите на по-висока предавка. Това ще позволи да се ускорят процесите на усвояване на чужди технологии и модерни практики за управление на производството, чието начало беше дадено преди 25 години с началото на прехода към пазарна икономика. Това което е може би още по-важно е, че ако бъдат приложени, тези политики ще помогнат да се спре изтичането на мозъци и да се противодейства на негативните демографски тенденции, които заплашват необратимо да увредят дългосрочния потенциал на българската икономика от страната на предлагането, и които все повече се разпознават като най-голямото предизвикателство, пред което е изправено обществото ни в дългосрочен план.

Неуспехът да се постигне напредък по тези амбициозни мерки за ускоряване на икономическия растеж и конвергенцията на доходите най-вероятно ще доведе местния елит до същия късоглед модел на поведение фокусиран върху извличането на ренти, който сме виждали да се материализира толкова много пъти в недоразвитата част на света, и който в крайна сметка ще постави България пред риска да се превърне в поредната корумпирана държава заклещена в капана на ниските доходи.

ДИСКЛЕЙМЪР

Настоящият документ е изготвен на базата на обществено достъпна информация от източници, които се считат за надеждни, но за пълнотата или точността на тази информация не носим отговорност. Всички оценки и мнения, включени в този документ представляват независима преценка на екип "Икономически проучвания" към момента на неговото публикуване. Ние си запазваме правото да променим изразеното в документа мнение по всяко време, без предварително уведомление, както и да не актуализираме тази информация или да я оттеглим, без предварително уведомление.

Този документ е изготвен само с информационна цел, не е предназначен и (i) не съставлява, както и не е част от предложение или покана за продажба, отправяне на предложение за закупуване или записване на финансови инструменти (ii) не представлява съвет за отправяне на предложение за закупуване или записване на финансови инструменти, или какъвто и да е съвет за вземане на инвестиционно решение.(iii) за реклама. Инвестиционните възможности, дискутирани в този доклад могат да се окажат неподходящи за някои инвеститори в зависимост от техните специфични инвестиционни цели и времеви хоризонт или в контекста на тяхното цялостно финансово състояние. Дискутираните инвестиции могат да се колебаят в цената или стойността. Инвеститорите могат да получат по – малко отколкото са инвестирали. Промените в обменните курсове могат да окажат неблагоприятен ефект върху стойността на инвестициите. Освен това, минало изпълнение не е непременно показател за бъдещи резултати. В частност, рисковете, свързани с инвестиции във финансови инструменти в процес на обсъждане, не са обяснени в тяхната цялост.

Съдържащата се в този документ информация се отнася за момента, към който е предоставена, и не може да замести получаването на индивидуален инвестиционен съвет. Инвеститорите трябва да вземат свое собствено решение относно това дали инвестициите, които се реферират в документа са подходящи, с оглед на съответните рискове, своята инвестиционна стратегия и своя правен, данъчен и финансов статус.

Тъй като настоящия документ не представлява пряка или косвена инвестиционна препоръка или инвестиционен съвет, нито целия документ, нито част от него може да се счита за основа или мотив или обосновка за сключване на договор или поемане на какъвто и да е ангажимент. Инвеститорите се призовават да се свържат със своя банков инвестиционен консултант за индивидуални обяснения и съвет.

УниКредит Булбанк и/или неговите директори, мениджъри и служители не носят каквато и да е отговорност към получателите на този документ и/или към трети лица за каквито и да е загуби, произхождащи от ползването на настоящия документ или неговото съдържание.

Този документ не е предназначен за конкретни частни инвеститори, и информацията, съдържаща се в него, не може да бъде разкривана, разпространявана, възпроизвеждана или публикувана по каквато и да е причина без предварителното съгласие на УниКредит Булбанк.